

Хосе Ортега-и-Гасет

ФАНТАЗИРАЩОТО ЖИВОТНО

София, 2014

Преводът е направен по изданието:

OBRAS COMPLETAS DE

JOSÉ ORTEGA Y GASSET

MEDITACIONES DE LA TECNICA (T. V, PP. 317–375)

IDEAS Y CREENCIAS (T. V, PP. 379–411)

HISTORIA COMO SISTEMA (T. VI, PP. 11–51)

REVISTA DE OCCIDENTE

Madrid

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © Revista de Occidente, 1964

© Петко Вълков, превод, 2014

© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-619-152-402-0

ХОСЕ ОРТЕГА-И-ГАСЕТ

ФАНТАЗИРАЩОТО ЖИВОТНО

— РАЗМИШЛЕНИЯ ЗА ТЕХНИКАТА —
— ИСТОРИЯТА КАТО СИСТЕМА —
— ИДЕИ И ВЯРВАНИЯ —

Превод от испански
Петко Вълков
Редактор
Лазар Копринаров

БИБЛИОТЕКА
Hispanica

• БИБЛИОТЕКА •
Hispanica

Водещ редактор
Лазар Копринаров

Съдържание

Как са възможни техниката и историята? 7
Лазар Копринаров

Размишления за техниката 19

Идеи и вярвания 81

Историята като система..... 115

Как са възможни техниката и историята?

Отговорът на Хосе Ортега-и-Гасет

Трите студии на Хосе Ортега-и-Гасет – „Размишления за техниката“, „Историята като система“ и „Идеи и вярвания“ (превеждат се за пръв път на български език) – са своеобразна абривиатура на идейния комплекс, създаден от този най-значим испаноезичен философ на ХХ в. Относително кратки, те съдържат обобщенията на основни теми и тези, в които е съсредоточена ортеговата философска мисъл: човекът като природна аномалия и фантазирането като неотменимо условие за преодоляването на тази аномалия; техниката като начин за спогаждането между природата и човека; историята като естеството на човека; историческият разум като наративен разум; вярванията като онова, което не се мисли, докато човек мисли, но без което е невъзможно мисленото...

И трите студии са писани в твърде тежък период от интелектуалната биография на Ортега-и-Гасет – отчасти в навечерието и най-вече по време на Испанската гражданска война. Преценявайки през 1936 г. и двете сили в започващата Гражданска война като неприемливо радикални, като негативни стратегии за развитието на Испания, като враждебни на неговия либерален дух, Ортега-и-Гасет напуска родината си. Първоначално пребивава около две години във Франция. За кратко време се пренася в Холандия, където е

поканен от Й. Хьойзинха да изнесе цикъл от лекции в Лайденския университет. След това се установява в Аржентина, най-европейската и вече добре познатата му страна в латиноамериканския субконтинент. Никъде обаче не се чувства „у-местен“ – липсва му не само необходимото материално благополучие и стимулиращото душевно спокойствие, но и онази аудитория, с която е имал „вземане-даване“. В самото начало на емигрантския си живот Ортега-и-Гасет споделя: „От почти два века се мисли, че да говориш означава да приказваш *urbi et orbi*, т.е. на всички и на никого. Аз мразя този начин на говорене и страдам, когато не зная на кого конкретно говоря.“ Аудиторията му рязко се разширява, но същевременно образът ѝ, така важен за автор като Ортега-и-Гасет, придобива неотчетливо, смътно съдържание. Осмисляйки философията си като „философия на конкретното“, написал десетки страници срещу „абстрактния разум“ и произтичащите от него опасности за културата и човешкия живот, испанският философ изпитва реторично сътресение при необходимостта да се преориентира към някакъв неизвестен, универсален, абстрактен читател. Наред с това Ортега-и-Гасет изпитва и морални огорчения от обвиненията на част от учениците му, които са заели по-радикални позиции спрямо двата лагера в Гражданската война. На фона на всичко това са съвсем естествени и терзанията, и песимистичните умонастроения, които го завладяват. В едно от писмата си от този период той пише, че усеща смъртта под формата на смазващ безпричинен страх. Това признание може да се приеме като изповед за драмата, която преживява през емигрантския си живот. А тъкмо това е времето, когато са написани трите студии.

Но този биографичен етап е същевременно период на философската зрялост на Ортега-и-Гасет. Може да се каже, че през 30-те години на миналия век той вече окончателно е приключил конструирането на собствената си философия. Преминал в младостта си през школата на неокантианството и феноменологията на Хусерл, поел и интелектуално преработил по-късно някои идеи от Дилтай, от М. Шелер и от „Битие

и време“ на Хайдегер, Ортега-и-Гасет вече е достигнал през 30-те години своето философско „акме“. В този смисъл читателят на тези студии е облагодетелстван – той получава на български език не поредна порция от многобройните есета на Ортега-и-Гасет, а три текста, които са представителни за ортегианската философска мисъл. Три студии, които са своеобразен синопсис на основните теми и идеи във философията на Ортега-и-Гасет.

* * *

„РАЗМИШЛЕНИЯ ЗА ТЕХНИКАТА“ Е ЕДНА ОТ НАЧАЛНИТЕ ПРОЯВИ НА РАЖДАЩАТА СЕ В ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ в. философия на техниката. Макар че техниката е с присъствие в историята, равно на продължителността на човешката история, тя става тема на съсредоточено философско изследване едва през ХХ в. Ортега-и-Гасет е сред първите мислители, които превръщат техниката в самостоятелна област на философските изследвания – наред с автори като Е. Кап („Основни направления във философия на техниката. Към историята на възникването на културата от нова гледна точка“, 1877), Ф. Десауер („Философия на техниката, 1926), О. Шпенглер („Човекът и техниката“, 1931) и Л. Мъмфорд („Техника и цивилизация“, 1934).

Ортега-и-Гасет размишлява над техниката и в много други свои съчинения – от „Бунтът на масите“ (1930) до „Митът за човека отвъд техниката“ (доклад, изнесен през 1951 г. на колумвиум в Дармщат, на който участва и Хайдегер). Но „Размишления за техниката“ е ключовото му съчинение в това отношение. В него техниката е анализирана в антропологическа перспектива. Тя е представена във връзка с онтологическата структура на човешкото битие. Тезата, която разработва Ортега-и-Гасет, е необичайна и силно предизвикателна: човекът е човек дотолкова, доколкото е „техник“. Човекът е природна аномалия – за разлика от животното, той не е годен да живее сред природата. Но пак за разлика от животното, той е фантазиращо същество, т.е. същество, което може да се откъсне от реалността, да остане при себе си, изобретявайки „свят“, който после осъществява.

Появата на човека се интерпретира от Ортега-и-Гасет като извънредно събитие, прекъсващо действеността на природната необходимост. Прекъсва я, доколкото на човека му се налага не само да се адаптира към изискванията на природата, но и да произвежда във и с фантазията си – тъкмо с фантазията си – други „естества“, да въобразява, създава и живее в алтернативни светове. Първото го могат всички животни, второто – никой, освен човекът.

Основният белег на животинското съществуване според Ортега-и-Гасет се състои в това, че животното се програмира от природата – от средата като външна природа и от инстинктите и влеченията като негова вътрешна природа. Непритежавачо възможността да прояви самостоятелност, животното пребивава в *alteración*, т.е. има битие, зависещо, „носено, дори тиранизирано“ от друго – *alter* – битие, от битието на средата, от природата. Животното, пише Ортега-и-Гасет, е „постоянно на стража, в доживотна тревога“, то е своеобразна марионетка, задвижвана от обектите и събитията на обкръжаващата среда. За разлика от животното, твърди Ортега-и-Гасет, човекът е негативно определен – вместо биологична защита той притежава разрушени инстинкти. Природата е конституирала човека като „недостатъчно“ същество, неподготвено да живее по нейните закони, задължено да заема неприродно място в природата. Но тъкмо поради онтологическата си слабост, на човека му е вменено да трансцендира, да си въобразява и да се въобразява, излизайки по този начин от природната си зависимост и предопределеност.

Идеята за човека като биологически недостатъчно същество, чийто недостатък в същото време е извор на неговата неповторима сила и на метафизическото му предназначение да бъде своеобразна машина за потенциализиране на битието, за актуализиране на заложените в него възможности и добавянето на все нови и нови възможности чрез създаването на алтернативни светове – навярно общият източник на тази идея е у Ницше, който определя човека като „неустановило се животно“. Човекът според Ницше тъкмо поради природната си ограниченост, тъкмо защото е „късогледо животно“ е съще-

временно „интересното животно“. Човекът, твърди той, „изисква от съдбата повече, отколкото всички останали животни, взети заедно; той е великият експериментатор по отношение на самия себе си, неудовлетворен, ненаситен, който се бори с животните, с природата, с боговете за постигането на господство“.

Ортега-и-Гасет аргументира тезата си за човека като „фантазиращо животно“, т.е. като същество, което „изисква от съдбата повече“, с неговата онтологическа хетерогенност: според него човекът е онтологически „кентавър“ – частично потопен в природата, но заедно с това далеч надхвърлящ нейната същина. Като доказателство на тази раздвоеност, в която природният пласт е подчиненият пласт, Ортега-и-Гасет предлага своето гледище за човешките потребности. Той изтъква, че доколкото човекът е елемент от природата, той изпитва биологически потребности. Но всичко това е производно, вторично спрямо потребността на човека да живее – потребност обаче небиологична, израз на автономно човешко желание, тъй като човекът е единственото същество, което може да поиска да се самоунищожи. Животното е неспособно на такова нещо. Самоубийството е уникален човешки феномен. Докато животното съвпада със своите биологични потребности и се изчерпва с рефлекторната връзка „стимул–реакция“, човекът е способен да се дистанцира от тях. Животното не може да се отдръпне от природата. Като изпитва глад, то търси храна, и ако не я намери, умира. Човекът обаче може да напусне временно природата – както околната, така и „своята“, да се уедини в себе си, да се вгълби и да се занимае с неща, които директно не отговарят на императивите на средата и не са отговор на момента.

Макс Шелер определя човека като *Neinsagenkönner* [този-който-е-способен-да-каже-не]: „Сравнен с животното, което винаги казва „да“ на действителността, дори тогава, когато я ненавижда и бяга от нея, човекът е този, който може да казва „не“, „аскетът на живота“, вечният протестиращ срещу всяка действителност.“ Подобно е и схващането на испанския философ. Според него природата влага в човека биологически

потребности. Но като я реформира, човекът отстранява условията, предизвикващи тези потребности – недостигът, затрудненията, липсата на предпоставки за живот. Дейността по изнамирането на методите и тяхното прилагане Ортега-и-Гасет нарича техника. Именно чрез техниката човек постига състоянието да намира около себе си всичко, от което се нуждае, и следователно – субективно да не изпитва необходимост от него. Така техниката се оказва „метафизическа“ дейност. Тя е дейност по анулирането на природното в човека, тъй като адаптира природата към субекта, прави човека способен въз основа на своята фантазия да не се съобразява с природата – прави го способен да казва „не“ на природата и в себе си, и като външна реалност. Природата адаптира животното, човекът адаптира природата.

В интерпретацията на Ортега-и-Гасет техниката е начинът, по който движението на действителността се насочва в посока, различна от органичната еволюция. В това отношение Ортега-и-Гасет разглежда мисията на човека по подобие на Анри Бергсон. Човешкото предназначение се третира от именития френски философ като начин да не угасне жизненият порив в автоматизма на биологичното съществуване. Човешкият род се появява, за да изпълни онова, което не би могло да стане по естествен път. Аналогично е и разбирането на Ортега-и-Гасет – човекът е „събитие“, отменящо чрез техниката посоката на „естествения път“.

Ортега-и-Гасет разглежда техниката като „осъществяващото“ средство – средството, с което човекът адаптира природата към себе си и може да създава такъв свят, който е поносим и желан от него. Ортега-и-Гасет откроява обаче и втори вектор в развитието на техниката. Тя създава нов свят, като въплътява човешкото въображение, но при определени условия може да произведе такава криза на желанията на човека, че той самият да се окаже под заплаха. Техниката във визията на Ортега-и-Гасет е с амбивалентни функции: тя е благо, което по принцип е възможно и като беда.

„Размишления за техниката“ е съчинение, което е представително не само за идеите на Ортега-и-Гасет в тази област,

но и за начина, по който той „практикува“ своята философия. Това е цялостен, хомогенен, единен текст, който е „монтиран“ от вестникарски статии – първоначално идеите са представени през 1934 г. в курс от лекции, по-късно са публикувани като поредица от статии в аржентинския вестник „La Nación“ и едва през 1939 г. излизат под формата на самостоятелна книга. Този начин на присъствие в интелектуалния живот прави нагледна една особеност на творчеството на Ортега-и-Гасет. Испанският мислител много често преминава от вестника към книгата и от книгата към вестника. Такава е траекторията на повечето от книгите му – „Безгръбначна Испания“, „Бунтът на масите“, „Размишления за техниката“, „За Римската империя“ – се появяват първо като вестникарски притурки, а после като книги.

Вестниците са средството, на което Ортега-и-Гасет много държи и на което много дължи. Съществуват различни причини за „сродството по избор“ на философа с вестника. Едната от причините е неговото семейно обкръжение. Роден в семейството на известни журналисти, издатели, политици, Ортега-и-Гасет винаги е изпитвал симпатии и влечение към ролята на публичния интелектуалец. Но афинитетът към присъствието на философа в медиите има и друга причина. През 1932 г. Ортега-и-Гасет пише: „Нито университетът, нито книгата имат социална действеност в нашата страна. [...] Който иска да създаде нещо – а всяко творчество е аристократично – трябва да намери начин да бъде аристократ на мегдана. Така че обстоятелствата ме накараха моите работи да се появяват във вестниците, този интелектуален мегдан.“ Следвайки разбирането, че философът трябва да бъде „тук“ и „сега“, когато хората имат светогледни въпроси, Ортега-и-Гасет се обръща към вестникарските страници не само като място за политическа рефлексия, но и като подходящо място за присъствието на философията. Това обяснява защо неговите философски текстове са написани на език, в който философският жаргон е сведен до минимум. Този начин на писане не е само израз на персонален стил, но и на разбирането на Ортега-и-Гасет за мисията на философията. За него е неприемливо езотерично-

то поднасяне на философията, което я прави недостъпна за непосветените. В това отношение е показателна гледната му точка за стила на Хайдегер. След съвместно участие на Ортега-и-Гасет и Хайдегер във философски колоквиум в Дармщат през 1951 г., испанският философ пише: „Хайдегер е дълбок [...], трябва да добавя, че не само е дълбок, но и че при това иска да бъде такъв, а това вече не ми изглежда чак толкова добро. Хайдегер [...] страда от мания по дълбочините. Ала философията не е само пътуване в дълбокото. Тя е отиване и връщане, затова е също така изнасяне на дълбокото върху повърхността и правенето му ясно, явно, всеизвестно.“ Трите студии, публикувани в този сборник, са впечатляващ пример за това как и по най-сложните философски теми може да се пише така, че да станат достъпни за широк читателски кръг. Те са в някаква степен образец на стремежа на Ортега-и-Гасет да осъществява това „отиване и връщане“, да изнася „дълбокото на повърхността“, правейки го явно и ясно. Ортега-и-Гасет казва, че разбираемостта и яснотата на мисълта са проява на учтивостта на философа. Този испански мислител е очевидно учтив към своите читатели.

Втората от публикуваните тук студии – **„Историята като система“** – е обнародвана най-напред на английски език в сборника „Философия и история“, съставен от Раймънд Клибански в чест на Ернст Касирер и издаден през 1936 г. от „Oxford University Press“. По-късно Ортега-и-Гасет включва същата студия като „гръбнак“ на томчето от свои съчинения, издадени в САЩ под заглавието „Към философия на историята“. „Историята като система“ е калейдоскоп от теми – за саморазрушителната сила, изначално заложена в модерността; за човешкия живот и историческата оптика като единствената възможност за неговото осмисляне; за историческото познание като наратив; за кризите като норма на историческия развой и т.н. Ако все пак това тематично многообразие трябва да се фокусира, в центъра му застава тезата: „Човекът няма природа, има история.“ Разбира се, Ортега-и-Гасет не отрича *биологичното* у човека, но и то е разгледано като част от историята на човека.

Някои изследователи са изчислили, че по многообразие и многочисленост на обсъжданите теми Ортега-и-Гасет е сравним само с Бъртранд Ръсел. „Историята като система“ е показателна в това отношение – при това не само за множеството теми, които се съдържат в един относително кратък текст, но и за уменията на Ортега-и-Гасет да представя тези теми като възли в една своеобразна интелектуална мрежа. Различните теми преливат една в друга, оглеждат се една в друга, допълват се и се взаимоосмислят по забележителен начин. Фактът, че Ортега-и-Гасет насочва тъкмо този текст за включване в сборника, посветен на почитания от него Ернст Касирер, е показателен: очевидно „Историята като система“ съдържа много от специфично ортегианските теми, предлагайки им интерпретации, които Ортега-и-Гасет е приемал като въплъщение на своята философия.

Третата студия – „**Идеи и вярвания**“ – е написана в Мадрид през декември 1934 г., но е публикувана за пръв път в Буенос Айрес в края на 1940 г. Била е замислена като първа част на голямо съчинение, което е трябвало да носи названието „Изгревът на историческия разум“. В тематичен и идеен план „Идеи и вярвания“ е тясно свързана с „Историята като система“. И двете студии са организирани и подчинени на тезата за човека като история и за неизбежността на кризата на научната рационалност. И в двата текста се прави категориално разграничение между „идеи“ и „вярвания“. Но докато в „Историята като система“ това разграничение е маргинално, в „Идеи и вярвания“ то е обстойно и централно.

Ортега-и-Гасет прави съществена разлика между „идеите“ като интелектуална продукция и „вярванията“ като неосъзнано светопораждане и код на мисленето. Той започва „Идеи и вярвания“ с коментара, че се допуска голяма методологическа грешка, когато разбирането на даден човек или на една историческа епоха се счита за изчерпано с опита да бъдат разбрани само техните експлицитни идеи. И у човека, и в съответната епоха съществуват, според Ортега-и-Гасет, два типа идеи – собствено идеите, това, което се мисли със съзнанието, че се мисли, и, от друга страна, вярванията, за които не се ми-

сли, но **без** които не се мисли. Идеите – и, съответно, човекът, епохата – са неразбираеми, ако не бъдат разбирани в контекста на вярванията, тъй като вярванията са онзи най-дълбок онтологически пласт на историята („носещата конструкция на света“), в чиито рамки и с чийто материал се прави всичко останало в човешкия живот.

Ортега-и-Гасет разграничава идеите и вярванията не по съдържание, а по начина на човешкото отнасяне към тях и по функциите им в човешкия живот. Идеите могат да имат вярно или невярно съдържание, докато вярванията са вярвания не поради вярност на съдържанието си, а защото се вярва в тяхната реалност. С вярванията се „има предвид“ нещо, с идеите се мисли нещо. Вярванията са състояние на съзнанието, за което не се мисли, но което с присъствието си „оформя без пауза всяко наше поведение“.

Ортега-и-Гасет третира както идеите, така и вярванията като исторически – пораждани и отмиращи – явления. Различната им историчност обаче произвежда качествени различия в отношенията към идеите и вярванията. Макар че и вярванията идват и си отиват, те са с такава дълготрайност, че за човека изглеждат вечни. Вярванията са „дългата“ историческа реалност, която ги прави да изглеждат несътворени, неотменими, вечни – самата реалност. Затова отношението към вярванията и идеите съществено се отличава. Човекът се отнася към идеите, с вярванията – живее. Като съзнава условността на идеите, човекът се отнася – положително или отрицателно, пристрастно или индиферентно – към идеите, заема една или друга позиция към тях. Между идеите и човека винаги има някаква дистанция, дори когато човек е готов да умре заради определена идея. Дистанцията, тоест съзнанието за несъвпадение, се дължи на факта, че човекът никога не може да отъждестви живота си със своите интелектуални продукти, цялото – с неговите производни. Човекът намира идеите, но той самият се намира във вярванията. Човекът открива идеите във вярванията. До идеите се стига с разум, до вярванията човекът не стига: те са просмукани в него, човекът е пропит с тях дотолкова, че не може да ги разграничи от реалността, за

която са създадени. Вярванията формират свят на неосъзната условност. Макар и условен, този свят се приема като „самата“ реалност. За човека те не са картина на света, а са самият свят.

Вярванията в концепцията на Ортега-и-Гасет играят ролята на историческа рационалност. Те осигуряват живота с кредит от миналото. Живеейки „тук и сега“, човек строи живота си в отговор на предизвикателствата на настоящето, но през призмата на общоприетите вярвания, т.е. на онези безсъзнателни инвариантни основания, в които присъства историята. Чрез вярванията човекът асимилира, без да знае, „разум“ от историята.

Макар и да са най-дълготрайният, стабилизиращият пласт в културата – онова, което определя основанията и рамките на съответната епоха, нейната парадигма, – вярванията подлежат също като всичко друго на изчерпване и на изместване от нови вярвания. Нещо повече, Ортега-и-Гасет счита, че колкото по-активна е една култура, толкова по-бързо се стига до проблематизирането – следователно до обезсилването – на съответните ѝ устои. А смяната на вярванията е период на историческа криза.

В „Идеи и вярвания“ е налице още един вектор на интереса на Ортега-и-Гасет към философското осмисляне на историята – епистемологичният. Отговаряйки на въпроса какъв би следвало да бъде предметът на историографията, Ортега-и-Гасет твърди: погрешно е, ако историческото познание се превърне в каталогизиране на историческите събития, то трябва да проникне до фундамента на историческата реалност, т.е. до вярванията, които в края на краищата определят структурата на живеене на хората в съответната епоха. Според Ортега-и-Гасет историческото познание е познание *на* и *за* човека – за човека в обществото и във времето. В това отношение той изпреварва методологическата „революция“ в историографията, осъществена през 30-те години на миналия век от исторците около френското списание „Анали“. Марк Блок, един от бащите на школата „Анали“, като прави през 50-те години рекапитулация на идеите на тази школа, отхвърля разбирането на историята като знание за миналото и я идентифицира като

знание за човека, за променящия се във времето човек. Той пише: „Понякога казват: *историята е наука за миналото*. По мое мнение това е неправилно [...]. Истинският историк прилича на людоеда от приказките – където му замирише на човешко, той знае, там го очаква плячка.“ Такава е тезата и на Ортега-и-Гасет. Според него тъкмо променливостта на човешкия живот е предмет на историческото познание – не човешката психология, а „структурата на онази драма, която се разиграва между човека и света.“ Според тезата на Ортега-и-Гасет историографията би следвало да разпознава и „разбира“ не само и дори не толкова идеите на дадена епоха, колкото вярванията, в които е разположен човешкият живот в тази епоха. Защото вярванията са носещата конструкция на света, в който живее човекът. Сценарият на човешкия живот е твърде различен, ако например човек живее с вяра в Бога или живее с вяра в научния разум.

Нито една от трите студии не носи заглавието „Фантазиращото животно“. Но тяхното обединяване под това заглавие не е произволно. И в трите текста присъства тезата, че способността за фантазия е фундаментална и уникално човешка особеност. Че без нея нито човекът, нито неговата история, нито която и да е проява на културата са възможни. Според Ортега-и-Гасет човекът не би бил възможен – не би се отделил от животинското съществуване – без фантазията си. Заболялото от фантазия животно започва да става човек. И историята е, по израза на Ортега-и-Гасет, резултатът от многообразното, неотстъпно и настъпателно приложение на „нашето необузвано въображение“.

Лазар Копринаров

Размишления за техниката

I.

Първа схватка с темата

Една от темите, по която в следващите години ще се води Ежесточен спор, е за смисъла, предимствата, вредите и ограниченията на техниката. Винаги съм смятал, че мисията на писателя е да предвижда успешно това, което години по-късно ще възникне като проблем за читателите му, и своевременно да им предостави, преди да е възникнал спорът, ясна идея по въпроса, така че те да се втурнат в грохота на битката с ведър дух, с който, по принцип, вече са я спечелили. *On ne doit écrire que pour faire connaître la vérité* [Не трябва да се пише, освен за да се разкрива истината] – казвал Малбранш без особена учтивост към литературата. От много време, давайки си сметка или не, западният човек не очаква нищо от литературата и започва отново да изпитва глад и жажда за нови, ясни и разбираеми идеи по важните въпроси.

Така че, сега се осмелявам да изпратя на „La Nación“ бележките, които нямат нищо общо с литературата, от един университетски курс отпреди две години, който се опитваше да отговори на въпроса: какво е техниката?

Нека най-напред се опитаме да атакуваме този въпрос все още неподготвени и от разстояние.

Когато настъпи зимата, на човек му става студено. Явлението „изпитвам студ“ съвместява две много различни неща.